

Kese ýerliniň synlamasynda Idil-Ural türkleri

Category: Kitapcy,Ýol ýazgylary

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Kese ýerliniň synlamasynda Idil-Ural türkleri BIR YABANCININ
GÖZÜ İLE İDİL-URAL TÜRKLERİ

*Bir halkın üzerinde yaşadığı, kültürünü oluşturduğu toprak parçasına vatan, yurt denir. İdil annemin, Ural babamın doğup büyüdüğü topraklar olduğundan İdil-Ural benim için ayrı bir öneme sahiptir. Ünlü Tatar şairi **Hesen Tufan**'ın (1900-1981) "Yaşadığın yer – gümüş, doğduğun yer – altındır" dizeleri herkes için geçerlidir. İdil-Ural kelimelerini her duyduğumda heyecanlanır ve meraklanırım. Bu sefer de öyle oldu. Türkçü yazar **Hayri Yıldırım Bey**, "bizim arkadaşlar İdil-Ural ile ilgili kitap yazmışlar size de göndersinler istedim" dediğinde heyecanlandım. Bir yabancının gözüyle İdil-Ural nasıl gözüküyor diye meraklandım.*

Prof. Dr. **Ramazan Demir** ve **Özcan Civan**'ın kaleme aldığı "**İdil-Ural Türkleri: Milli Uyanışın Bayraklaştığı Coğrafya**" adlı kitap Karakaya Endüstri Teknolojileri Şirketinin sahibi Sayın **Mustafa Gözübatık**'ın desteğiyle Türk Kültürünü tanıtma serisi kapsamında 2021 yılında **Palme Yayınları**nca basılmış ve kitabın geliri başarılı muhtaç öğrencilere eğitim desteği olarak atanmıştır. Söz konusu kitap, 20 kişiden oluşan Turan Yolcularının 6-17 Temmuz 2017 tarihinde Turan coğrafyasının önemli bir parçası olan İdil-Ural bölgesine yaptığı kültür gezisini konu edinmiştir. Daha önce Moğolistan-Ötüken, İran-Horasan, Özbekistan, Kazakistan, Doğu Türkistan[1] ve Kuzey Kafkasya'ya kültür gezisi gerçekleştiren Turan Yolcularının bu seferki durağı, ilk insanlara ev sahipliği yapan 16 bin yıllık Şölgentaş Mağarası, Zeki Velidi Togan (1890-1970) ve Mirseyid Sultan Galiyev (1892-1949) gibi Türkçüleri doğuran Ural, XIX. yüzyılın ikinci yarısı ve XX. yüzyıl başlarında medeniyet

merkezi olan Kazan ve Türk lehçesinin atası olan Çuvaş dilinin yaşatılmaya çalışıldığı Çuvaşistan olmuştur. Kitabın sunuş kısmında gezinin amacı şöyle ifade edilmiştir: “Türk milliyetçiliğinin, milli bilinçlenmenin, uyanışın bayraktarlığı bir Türk coğrafyası İdil-Ural... Türklük ve Türkçülük meşalesinin tarih boyunca yakıldığı bu coğrafyadan çıkan öncülerin yaşadıkları yerleri görüp tanımak, öğrenmek ve bunu Dünya’ya anlatmak, duyurmak bir cumhuriyet aydını olarak görevimdi. Hürriyet ve istiklâl mücadelesini başlatıp yürüten Türk milliyetçisi kahramanların savundukları haklı davranışlarında nasıl büyük bedeller ödediklerini yazmak da kültür gezisinin ana hedeflerinden biriydi. Gezi-gözlem temelli araştırma ve irdelemelerle ortaya çıkacak bir kaynak eserin detayları okundukça İdil-Ural Türklerinin bağımsızlık meşalesini nasıl yaktıkları da daha iyi anlaşılacaktı. Paramparça edilen Altınordu (Altın Orda) Devleti’nin uçsuz bucaksız coğrafyasındaki Türk illerinde tarihin derin havasını soluyacaktım.” (Demir, Civan 2021: 11-13).

“Çok gezen mi, çok okuyan mı bilir?” şeklinde bir soru vardır. Soruya herkes kendi penceresinden bakarak yanıt verecektir. Bazılarına göre çok gezen çok bilir, bazılarına göre ise çok okuyan. İdil-Ural kültür gezisine katılan Turan Yolcuları, kitaplardan okuduklarını yerinde görüp incelemiş, bu bağlamda sonuçlar çıkarmıştır. Kitaplarda yazılanların kafalarında oluşturduğu soruların yanıtlarını bulmuşlardır. “İdil-Ural Türkleri: Milli Uyanışın Bayraklaştığı Coğrafya” adlı kitap akıcı, yalın bir dille yazılmıştır. Gezinin ilk durağı Başkurdistan’ın başkenti Ufa (Öfö) şehri olmuştur. Turan Yolcuları, Başkurdistan Milli Müzesi, Salavat Yulayev Meydanı ve Anıtı, Rusya Federasyonu Müslümanları Dini İdaresi Merkezi, İhlas Camii, Başkurdistan Milli Tarih Enstitüsü gibi şehrin özgün yerlerini gezmişlerdir. Müzelerde ve meydanlarda Başkurtların geçmişine tanıklık eden yolcular tarihin sayfalarında saklı kalanları yerinde incelemiştir. Müzedeki dünya çapında ün kazanmış Başkurt balı ve Başkurt atları ile ilgili objelerin sergilenmesi Başkurtların hayatında balın ve

atların öneminin bir göstergesidir. Başkurt Türkleri çok cesur bir millet ve iyi bir savaşçıdırlar. Ural bölgesi, Salavat Yulay, Zeki Velidi Togan, Mirseyid Sultan Galiyev gibi millî kahramanları doğuran bir bölgedir. Karakterlerindeki cesaret her ne kadar onların büyük bedeller ödemesinde neden olmuş ise de bu kahramanlıkları bugün de milletin hafızasında ve kalbinde saklıdır. Rus emperyalizminin silinmeyen ve halen devam eden siyasetinin bir örneğine, Turan Yolcuları ünlü Tatar devrimci Mirseyid Sultan Galiyev'in doğduğu Başkurdistan'ın Sterlebaş ilinin Kırmıskalı kasabasına bağlı Yelembet köyünde rastlamışlardır.

Turan Yolcularının köydeki izlenimleri şöyledir: "Galiyev'in babasının hem cami imamı hem öğretmenlik yaptığı ne evden ne de öğretmenlik-imamlık yaptığı camiden eser var! Türk'e ve Türklüğe karşı kin ve nefret dolu korkak Stalin, Galiyev'in tüm soyunu, yakın ve uzak akrabalarını yok etmiş. Galiyev'in soyunu kurutmak amacıyla özel bir gayret gösterilmiş!... Köyde, kentte ne kadar akrabası varsa öldürüp yok etmiş. Köyünde şimdi hiçbir akrabası da tanıdığı da yok!... Galiyev ile kan bağı olan tüm yakınları yok edildikten sonra az ya da çok bilgisi olanlar da korkularından sessizliği tercih etmişler. Köyde Galiyev ismini duyan uzaklaşıyor. Büyük bir korku atmosferi oluşmuş. Sistemin toplumu ne hale getirdiğini bu örnek iyi anlatıyor." (Demir, Civan 2021: 98).

Görüldüğü üzere korku imparatorluğunun yarattığı atmosfer bugün de kendini göstermektedir. Turan Yolcuları, Sultan Galiyev'in babasının evinin yerinde "Müze Ev" yapılması gerektiğini dile getirmişlerdir. Zeki Velidi Togan ve Mirseyid Sultan Galiyev Başkurt yurdunda doğan iki büyük isimdir. Togan'ın köyünde Müze Evi varken, Sultan Galiyev hatırasını yaşatmak için böyle bir Müze Evin yapılmamasının çeşitli sebepleri vardır. İlki Sultan Galiyev'in ailesinden kimsenin hayatta kalmamasıdır. İkinci nedeni ise Şubat ve Ekim Devrimleri sonucunda yaşanan oluşumlar sırasında Z.V.Togan ile Sultan Galiyev'in zıt fikirlerde olmasıdır. Mirseyit Sultan

Galiyev, komünizm ile Türkçülük, Başkurt ile Tatar Türkleri arasında kalmış bir büyüğümüzdür. Türkçülük fikrinin savunucusu olan Sultan Galiyev Tataristan'da da fazla dillendirilmemektedir. Sultan Galiyev arada kaynamış, ancak onun Türk Birliği, Turan fikirleri bugün de güncelliğini korumaktadır.

M.Sultan Galiyev'in verdiği mücadeleden eserde şöyle söz edilmiştir: "Böyle bir fikir adamının çok zor şartlardan ortaya çıkışı ve yükselişi şuna benzetmek mümkündür; sarp bir doğada, kayalıklar arasında bulduğu bir avuç topraktan beslenerek varlığını sürdürebilmek için filizlenip güneşe doğru yükselen bir fidanın yaşama ve hayata tutunup ürün vermek için verdiği mücadeleye..." (Demir, Civan 2021: 137). Tüm varlığı ile milletine hizmet eden Sultan Galiyev millete sevgisinin bedelini hayatı ile ödemiştir. Eserde onun millet uğruna verdiği mücadele şöyle özetlenmiştir: "İdil-Ural coğrafyasının yetiştirdiği sol düşünceli bir Türk'tür. Antiemperyalist düşünceleri sömürülen mazlum milletlerin geleceğine yönelik istiklâl ve hürriyet mücadelelerinin çıkış yolu olmuş Gazi Mustafa Kemal'den sonra ikinci adamdır." (Demir, Civan 2021: 144).

Turan Yolcuları, Başkurt Türklerinin efsanevi lideri Ahmet Zeki Velidi'nin İşembay iline bağlı Küzen köyünde olan Müze Evini de ziyaret etmiştir. Togan, Başkurt Türklerince bugün de unutulmayan ve saygı duyulan bir devlet adamı ve bir bilim insanıdır. 1994 yılında kurulan bu müzede, Togan'ın balmumu heykeli, eşyaları, kitapları, kullandığı giysileri, madalyaları, onurlukları, çantası, ehliyeti, cüzdanı, soy ağacı şeması, profesörlük cüppesi, çalışma masası olmak üzere toplam 1600 eşya sergilenmektedir. Togan'ın adının vatanında yaşatılması aynı zamanda Başkurt Türklerinin tarihinin canlı tutulması anlamına gelmektedir. Sultan Galiyev ve Zeki Velidi Togan Ural'da doğup İdil'de gelişen ve şekillenen, ortak hedefe farklı yollardan gitmeyi tercih eden Türkçülerdir. Eserde bu iki büyük şahıs kıyaslanmış ve şu sonuca

varılmıştır: “Galiyev ve Togan ekipleri tek hedefe yönelmiş olsalardı her şey Sovyet ırkçılığı isteği doğrultusunda gelişmezdi. Çünkü iç savaş halindeki Rusya coğrafyasında varlıkları azımsanamayacak kadar büyük bir güç olan Başkurtlar, Kazan Tatarları, Kırım Tatarları, Ahıska Türkleri, Özbekler, Kazaklar tek yumruk halinde bütünleşebilselerdi Sovyet ırkçıları o kadar serbestlik içinde Türkleri ezebilir miydi? Soykırım niteliğinde sürgünler yaşanabilir miydi? Maalesef o gün de Türk Birliği kurulamadı.” (Demir, Civan 2021: 144).

Ural Dağlarının güneyinde Büryen ilindeki Şölgentaş Mağarası, Türklerinin ne kadar kadim bir millet olduğunu kanıtlayan doğal bir yapıttır. Mağara 1965 yılından beri “doğal anıt” olarak ilan edilip koruma altına alınmıştır. Hakkında çeşitli rivayetler bulunan, 3 milyon yıl önce oluşmaya başlayan ve ilk insanlara ev sahipliği yapan Şölgentaş Mağarası’nın 16 bin yıllık bir tarihi vardır. Başkurt bilim insanlarının “insanlığın ortak dili Başkurtça” hipotezini savunması boşuna değildir, bunun haklı nedenleri ve Şölgentaş Mağarası gibi güçlü bir tarihi dayanağı vardır.

Başkurdistan gezisi sırasında Turan Yolcuları, kırmızı üreten çiftliği ziyaret edip kısrak sütünün mayalanması ile yapılan bir Türk içkisi olan kırmızın yapımını yerinde incelemiş ve kırmızı tadımı yapmışlardır. Başkurdistan’ın tarihi, doğal güzelliklerini görüp Türk milliyetçiliğinin öncüleri Mirseyid Sultan Galiyev ve Zeki Velidi Togan’ın soluduğu havayı teneffüs eden Turan Yolcuları “Tanrı’nın insanlara vaat ettiği cennet “Başkurdistan” olmalıdır” (Demir, Civan 2021: 237) çıkarımına varmıştır.

Turan Yolcuları kültür gezilerinin Tataristan kısmına geçmek üzere, bir dönemin medeniyet merkezi olan Orenburg ve İkinci Dünya Savaşı yıllarında Stalin’in kendine sığınak yaptırdığı Samara şehirlerinden geçerek Kazan’a varmışlardır. Eserin “Tatar-Başkurt Farkı” adı altındaki bölümde aşağıdaki tespitler bulunmaktadır: “Tatarlarla Başkurtlar kişilik olarak

kıyaslandığında, Tatarlar daha girişken, daha uyanıktırlar, diğer bir ifade ile “gözü açık” insanlardır. Kıpçak soyundan gelirler... Pratik zekalıdırlar. Başkurtlar daha sakin insanlardır. İyi savaşçı ve cesur insanlarıdır. Kahramanlıklarıyla, atlarıyla, kımızlarıyla övünürler.” (Demir, Civan 2021: 250).

Bir dönemler Kazan Hanlığı’nın, günümüzde Tataristan’ın başkenti olan Kazan, büyük tarihi olaylara sahne olmuş köklü geçmiş ve zengin kültürü olan bir şehirdir. 1552 yılında Ruslar tarafından işgal edilen bu şehir düşman askerleri tarafından yakıp yıkılmış, talan edilmiştir. Kazan Kremlin’i ve Kazan Hanlığı döneminde oğlu Ötemiş Giray’ın (1546-1566) yerine 1549-1551 yılları arasında ülkeyi idare eden Süyüm Bike’nin (1519-1557) adını taşıyan Süyümbike Minaresi Kazan’ın özgün yerlerindendir. Minare günümüzde Kazan’ın simgesi olmanın yanı sıra bir bağımsızlık anıtıdır. Kazan mimarisinin ürünü olan bu minarede meydana gelen eğilme, 1913-1916 yıllarında alt kısmına demir çember takılarak onarılmıştır. Milletlere özgürlük vaadi veren komünistler isteseler de istemseler de vaatlerini yerine getirmek zorunda kalmıştır. Süyümbike Minaresi’nin tepesindeki Çarlık Rusyası’nın simgesi olan çift başlı kartal 1918 yılında indirilmiş yerine ay simgesi takılmıştır. Ancak bu simge de uzun kalamamış 1929 yılında “Sultan Galiyevcilik” ile mücadele kapsamında indirilmiştir. Ay simgesi aradan uzun yıllar geçtikten sonra 1990 yılında tekrar minarenin tepesine konmuştur. Süyümbike Minaresi etrafında devam eden simge savaşı bu yapıtın önemini anlamak için yeterli bir delildir.

1996 yılında yapımına başlanan ve 2005 yılında açılan Kul Şerif Camii de günümüz Tatar mimarisinin önemli eserlerinden birisidir. Mimarisi Ş.H.Latıpov, M.V.Safronov, A.G.Sattarov, İ.F.Safiullin tarafından yapılan bu camiye Kazan Hanlığı’nın işgali sırasında son damla kanına kadar savaşıp şehit olan imam ve müderris Kul Şerif’in adı verilmiştir. Kazan Kremlin’in içinde bulunan Süyümbike Minaresi ve Kul Şerif

Camii turistlerin en çok ilgi gösterdiği ve mutlaka ziyaret ettiği yerlerdir. Turan Yolcuları da Kazan'ın bu özgün yerlerini gezmişlerdir.

“Tataristan Milli Müzesi” Kazan şehrinin kültürel gezisinin bir diğer durağıdır. Kazan Tatarlarının kültür varlıklarını yansıtmak üzere kurulan bu müzede Rusların Türklere uyguladığı kültürel asimilasyon, bölgenin demografik yapısını değiştirmek üzere uygulanan göç gibi olaylar ile ilgili ne bir obje, ne bir mücadele sahnesi, ne de haritanın olmaması Türk izlerini aramak için yola koyulan Turan Yolcularının dikkatinden kaçmamıştır. Eserin “irdeleme-yorum” kısmında Kazan ile ilgili şu değerlendirme yapılmıştır: “Günümüz Kazan kenti hakkında düşüncelerime gelince, hayli modern, bakımlı ve ekonomik potansiyeli yüksek bir kent... Tipik bir Orta Avrupa kenti havasında...” (Demir, Civan 2021: 268).

Turan Yolcuları, Kazan şehrinin güneyinde İdil ile Çulman Nehirlerinin birleştiği yerde bulunan ve Kazan Tatar Türklerinin tarihinde önemli bir yer tutan, şarkı, rivayet, destanlara konu olan Bulgar şehrini de ziyaret etmiştir. Bulgar antik kenti üçgen şeklinde yapılmış olup 6000 m² alana sahiptir. Deniz yüzeyinden 35-40 m. yükseklikte olan kent nehirden 6 km. uzaklıktadır. Bulgar antik kenti bir kentin adı olmanın yanı sıra bir ülkenin ve bir ulusun da adıdır. Tarihi ören yerleri ve 2000 yılında faaliyete başlayan Bulgar Devlet Tarih Arkeoloji Müzesi bulunan Bulgar, Kazan Tatar Türklerinin tarihini ve kültürünü sergileyen doğal bir mekândır. Günümüze kadar ulaşan Han Hamamı, Han Türbesi, Doğu, Batı ve Güney Kapıları, Küçük Minare gibi tarihi yapılar Kazan Tatar Türklerinin ecdadı olan Bulgarların kültürünü daha iyi anlamak için bir delil niteliğindeki tarihi eserlerdir. Bulgar antik kenti 2014 yılında UNESCO'nun dünya kültürel miras listesine alınmıştır. Eserde Bulgarlar ile ilgili yapılan değerlendirme dikkate değerdir: “Bulgar Türkleri köklü medeniyet kurdukları için hep lider oldular kendi iktidarlarında, bütünleşmeyi sağladılar. Bu bütünleşmeyi özellikle inanç sistemindeki farklılığa rağmen toplumsal birliği sağlamaları son derece

önemlidir.” (Demir, Civan 2021: 304).

Turan Yolcularının bir sonraki durağı Türk dünyası tarafından fazla bilinmeyen, Hristiyan oldukları için Türk sayılmayan Çuvaş Türklerinin başkenti Çobaksar olmuştur. Yol üzerinde Zöye Kalesi bulunmaktadır. Turan Yolcuları bu kaleyi ziyaret etmemelerinin ilk nedeni akşam ve vakitten tasarruf düşüncesi olmuş ise de diğer nedeni eserde şöyle izah edilmiştir: “Türkçe okunuşuyla “Sivzaski” adası olarak bilinen kara parçasında, Korkunç İvan’ın (Grozny İvan: Muhteşem İvan – Rusça; Korkunç İvan – Türkçe; Kötü İvan – Diğer dillerde) yaptırdığı kaledir. İçinde askeri kışla, hayvan barınakları ve tapınak gibi temel yapılar var, başkaca da kayda değer bir özellik taşımadığı gerekçesiyle adadaki bu kaleye çıkma gereği duyulmadı ve yolumuza devam ettik.” (Demir, Civan 2021: 308). Kazan Hanlığı’nın işgalini kolaylaştıran, işgalden sonra zorla Hristiyanlaştırmanın merkezi olan bu kalenin 2017 yılında UNESCO listesine alınmış olması Kazan Tatarlarının tarihine, Kazan şehitlerine yapılan bir saygısızlıktır. Turan Yolcularının işgal ve zorla Hristiyanlaştırmanın simgesi olan bu kaleyi ziyaret etmemesi isabet olmuştur.

Çuvaşistan’ın başkenti Çobaksar’a[2] hem kara hem de nehir yoluyla defalarca gitmeme rağmen Çuvaş Türklerinin gelenek görenek, din anlayışı ve tarihlerleri ile ilgili yeni şeyler öğrendim “İdil-Ural Türkleri: Milli Uyanışın Bayraklaştığı Coğrafya” kitabından. Ne yazık ki bazen yakınımızda olan ulusların geçmişi ve yaşayışı ile ilgilenmiyoruz. Kim bilir Türklerin birlik olamamasının asıl nedeni belki de bu ilgisizliktendir. Oysa Çuvaşlar da Türk’tür. Bu ortak payda hepimizi birleştiren bir etkidir. Turan Yolcuları, başkentin en uğrak yeri olan ve tepeye kurulan Zafer Parkı’nı ziyaret etmiştir. Şehri kanatların altına seren bu tepede Rusya’nın her yerinde olduğu gibi SSCB döneminden kalma İkinci Dünya Savaşı’nda şehit olanlar için bir anıt ve güç gösterisi yaparcasına silahlar sergilenmiştir. Zafer Parkı’nda 1917 Bolşevik Devrimi’nde Çar’a karşı mücadele veren Çobaksar doğumlu Vasiliy İvanoviç Çapayev (1887-1919) ve uzaya çıkan

ilk insan, kozmonot Yuri Alekseyeviç Gagarin'in (1934-1968) heykelleri bulunmaktadır.

Turan Yolcularının şehirdeki ikinci gezi durağı her gittikleri yerde olduğu gibi Çuvaş Milli Müzesi olmuştur. Zira müzeler, milletlerin geçmişini, kültürel değerlerini ve yaşam tarzını öğrenme bağlamında en önemli yerlerdir. Eserde müze ile ilgili şu değerlendirme bulunmaktadır: "Çuvaş Milli Müzesi'ni gezerken özenle dikkat ettiğim otantik kültür objeleri, Anadolu Türk halkının yaşam felsefesinin yansımaları olan kültür objeleri ile benzerliği beni şaşırttı. Çoğu nakışlar, desenler, kadın başlıkları, gelin başı, süslü takılar, örme ve nakışların hem model hem de renk olarak Anadolu otantik kültür motifleriyle örtüşüyor. Bu kadar benzerlik için ancak bir ifade bulabildim: Muhteşem, mükemmel ortak kültür..." (Demir, Civan 2021: 327). Müzede günlük hayattan uzay bilimlerine kadar çeşitli objelerin bulunması dolu dolu bir araştırma inceleme yapmaya fırsat yaratmıştır. Yuri Gagarin'in uzay giysisinin bir model üzerinde sergilenmesi müzenin değerine değer katmış, kıyafet tüm meraklı gözleri üzerene çekmiştir. Türk ruhunu sonuna kadar yansıtan bu müzeyi gezdikten sonra şu değerlendirme ortaya çıkmıştır: "Çuvaşlardan etkilenmek sıradan bir duygu değil; gördüklerim, duyduklarım Çuvaş halkının gerçek boyutuyla Türk kültürünü olduğu gibi koruyan bir halk olduğunu algılıyorum." (Demir, Civan 2021: 331). Çuvaşistan millî bayrağının üzerindeki "hayat ağacı"nın üçlü dalı "vardık, varız, var olacağız" anlamını taşımaktadır.

Eskiden "Gök Tanrı" inancında olan Çuvaşların Müslümanlığı kabul edip Tatar ve Başkurtlarla birleşmesinden korkan I. Petro (1672-1725) Çuvaşların Hristiyanlığı seçmesi için etkili yöntemler kullanmıştır. Petro, "Hristiyanlığa geçenlerin vergilerini de Hristiyanlığı kabul etmeyenler ödeyecek" diye bir karar çıkarmıştır. Ağır vergi yükü karşısında yenik düşen Çuvaşlar Hristiyanlığı kabul etmek zorunda kalmıştır. Günümüzde Çuvaşların bir kısmı Hristiyan, diğer bir kısmı ise Gök Teñri inancındadır. Ancak geçmişten gelen Şaman kültürünün temel ilkelerinin korunduğunu ormanlık

alandaki Keremet Tepesi'nin kutsal yer ilan edilmesinde görmek mümkündür. Tepede totem figürleri ve dilek ağaçları bulunmaktadır. Kitapta Keremet Tepesinden şöyle bahsedilmiştir: “Keremet Tepesi, Şaman kültürüne sahip Çuvaşlı sanatçılar, kanaat önderleri, aydınlar ve öğrencilerin kutsadıkları bir ormanlık alan içinde bir tepe... Şaman kültürünün gereği olarak herkes doğaya saygılı ve onun tahribatına göz yumuyor. Örneğin bu bölgede olan her şey kutsaldır. Onları tahrip etmek, zarar vermek hem günah hem de yasaktır. Ağaçlar korunuyor, kesilmiyor. Hayvanlar avlanmıyor, böcekler öldürülmüyor...” (Demir, Civan 2021: 344).

Çuvaşlar, Oğuz boyuna mensup olup dil kökenleri Hun Türkçesine dayanmaktadır. Kitapta Çuvaşça ile ilgili şu tespit bulunmaktadır: “Çuvaşça hakkında detaylı bilgileri, yol arkadaşım Türkolog Muharrem Yellice ile konuştum. Ona göre, Çuvaşça ya da Çuvaş Türkçesi, önemli ses değişikliklerine rağmen bilinen en eski Türkçe imiş. Dilde temel öge olan “kök”ün Türkçe olduğunu, Türkçede köklerin tek heceli olduğunu, bu özelliğin Çuvaş Türkçesinde aynen korunduğunu belirttikten sonra an itibarıyla kullanılan “Çuvaşça”nın Türk lehçelerinin atası olduğunu belirtti. Bunu duyunca fevkalade memnun oldum. Onun ifadesiyle Çuvaşça “Protota-Türkçe” örneğidir.” (Demir, Civan 2021: 356).

Çuvaşistan'da edindikleri bilgilerin heyecanı ile Turan Yolcuları Kazan'a dönmüştür. Gezinin son gününde, Tatar yazar ve siyasetçi Ayaz İshaki'nin[3] (1878-1954) Tataristan'ın Çistay ili Yauşirme köyündeki Müze Evi ziyaret edilmiştir. İshaki hayatının büyük bir kısmını Türkiye'de geçirmiş ve burada vefat etmiştir. Bilindiği gibi Bolşevikler ile fikirleri uyuşmayan İshaki yurt dışına kaçmak zorunda kalmıştır. Sovyetler döneminde Ayaz İshaki'nin adı da eserleri de yasaklanmış olsa da 1990'lı yıllardaki değişimlerden sonra o millete eserleriyle tekrar dönmüştür. Bu bağlamda doğup büyüdüğü köyünde 1999 yılında müze ev açılmıştır. Eserin son kısmındaki “İdil-Ural Anadolu Demektir” başlığı

altında bölge ile ilgili şu yorumlar yer almaktadır: “Bu başlığa bakarak peşin hükümde bulunabilecekler olabilir, yadırgamam. Zira bilgi sahibi olmadan fikir yürütmek ve hüküm vermek maalesef bu toplumun hastalığıdır. Özü Türk olan bu coğrafyanın insanları özünü unutmadan tarih boyunca hep büyük mücadeleler içinde olmuşlar. Osmanlı döneminde özellikle Anadolu’da baskılanan Türklük bilinci İdil-Ural coğrafyasında hep diri kalmış, mücadele etmiş, can vermiş, kanını akıtmış... Toplumun özünü yansıtan yaşam biçimi günlük hayatın içinden gelen benzerlikler, aynılıklar, kültürün özü olan yaşam araçları kendini gösteriyor. Bu coğrafyanın halkı giyimleriyle, el sanatlarıyla, yemekleriyle, kullandığı araçlarıyla adeta Anadolu’nun kopyası ya da Anadolu İdil-Ural coğrafyasının sosyolojik ve kültürel kopyası...” (Demir, Civan 2021: 380).

Kitabı büyük bir heyecanla okudum, Turan yolcuları ile birlikte tekrar doğup büyüdüğüm Tataristan, gedip gördüğüm Başkurdistan ve Çuvaşistan sokaklarını, tarihi yerlerini gezdim. Turan yolcularının gözüyle baktım İdil-Ural coğrafyasına. Kitabı okurken her ne kadar içimdeki sıla özlem depreşe de güzel yurdumun kültürü, tarihi, mimarisi ile ilgili yorumlarla gururlandım. Taşlara kazınan, desenlere işlenen, kalplere yazılan, mimarilerde korunan Türk izlerini süren Turan Yolcuları, okuyarak gezmenin ne kadar yararlı olduğunu kanıtlamıştır. Onlar kültür gezisi esnasında genel kültür, genel Türk tarihi, ortak değerleri tespit konusunda değerlerine değer katmıştır.

Turan Yolcularının İdil-Ural ile ilgili duygularından eserde şöyle bahsedilmiştir: “İdil-Ural coğrafyasında Türk izlerini sürerken bir gerçeğin farkına varırsınız: Bu coğrafyanın hâlâ her yerinde Türk’ün geçmişten bugüne akseden nal seslerinin yankılarını, gerilmiş yaylara sürülmüş nice özgün Türkmen yapımı okların rüzgârla yarışırcasına çıkardıkları seslerini, şaha kalkmış yağız atların kişnemelerini, atının yelesine kol dolamış alperenlerin kıvılcım saçan çakmak bakışlarını

hissedersiniz.” (Demir, Civan 2021: 332).

Milli uyanışın bayraklaştığı coğrafya olan İdil-Ural'ı ve bölgede yüzyıllardır yaşayan Türkleri, Türk Birliği, Türkçülük uğruna verilen mücadeleyi daha yakından anlama açısından bu eser mutlaka okunması gereken kaynak eserlerdendir. Bir taşla iki kuş vurmak deyimi bu kitap için de uygun bir deyimdir. Kitap, İdil-Ural konusunda ufkunuzu açmakla kalmıyor, kitabın geliri başarılı muhtaç öğrencilere eğitim desteği olacaktır. “İdil-Ural Türkleri: Milli Uyanışın Bayraklaştığı Coğrafya” kitabını okuyalım, okutalım ve başarılı öğrencilerimizi destekleyelim! Milli uyanışın milli birliğe dönüştüğü günleri görmek dileğiyle...

Roza KURBAN.

■ Kaynakça:

Prof. Dr. Demir, Ramazan, Civan, Özcan, İdil-Ural Türkleri – Milli Uyanışın Bayraklaştığı Coğrafya, Ankara 2021.

[1] Turan Yolcuları, Doğu Türkistan gezisi sırasında havaalanında rehin tutulmuş, ülkeye alınmamıştır.

[2] Çuvaşlar, şehrin adını Şuvaşkar şeklinde telaffuz etmektedir.

[3] Kazan Tatar Türkçesinde yazarın adı Gayaz İshakıy olarak yazılmaktadır. Yol yazgylary